

Присвячую Євгенові Наконечному (1931–2006) — авторові книг «Украдене ім'я» та «Шоа у Львові», доброму духові Наукової бібліотеки імені В. Стефаніка, який багато разів делікатно, але наполегливо, схиляв мене до цієї теми, пропонуючи різноманітну літературу та ділячись особистими спогадами

Там нагорі падає сніг, каркають ворони, тріщать дерева від морозу, а десь далеко порипує сніг під чоботами убивць. Їхнє наближення відчувається в усьому — ось десь із далини чути загрозливий гавкіт собак, не схожий на гавкіт сільських псів, гавкіт наростає, наростає, натомість ворони з голосним карканням зриваються у повітря і розлітаються. Четверо молодих чоловіків сидять у схроні, прислухаються до гавкоту, потім, перезирнувшись, гарячково палять папери, з продухвини ліниво виповзає дим просто у стовбур старого дерева, в яке вмонтовано комин. Відтак вони перевдягаються у чисті сорочки і моляться. Моляться не разом, а кожен окремо, і молитви їхні різними мовами. Троє сідають довкола маленького дощаного столика, на його темній вигладженій стільниці лежить в'язанка гранат, руки усіх трьох влягаються поруч. Вони мовчки чекають. Страху нема в їхніх очах. Кожен думає про своє.

Четвертий бере в руки скрипку, стає біля них і прислухається. Собачий гавкіт лунає вже над головою, вогонь у криївці догорає, іскорки перебігають по спалених документах і щезають. А нагорі уже чути команду і вимогу здатися. Чоловіки не реагують, їхні

очі прикуті до гранат. Вони здригаються лише тоді, коли чують розпачливі жіночі голоси, що волають до них, закликають їх, благають. Голоси ці видушують з їхніх очей сльози, але вони не будуть здаватися, вони добре знають, що їх чекає.

Рука зі смичком торкається скрипки, і лунає мелодія танга. Тепер гавкіт собак і людські голоси змушені прориватися крізь цю мелодію, та не тільки крізь мелодію, але й крізь спів — четверо чоловіків співають щось тихо-тихо. А потім рука одного з них тягнеться до в'язанки гранат..

1

Замолоду ми всі є ніким, навіть найбільші генії, чий кар'єра і визнання попереду, приходять у цей світ не надто пристосованими до життя, тому й не дивно, що одружившись, наражаємо себе на неабиякі випробування, які рідко завершуються щасливо, а частіше все ж таки розлученням. Саме в таку пастку й потрапив молодий Мирко Ярош, одружившись на теплій і солодкій Ромі після закінчення університету. Він читав їй вірші прекрасних поетів, а вона вдавала, що слухає, навіть примружувала очі і напинала вуста, а обличчя її ставало настільки одухотвореним, що він усе дужче і дужче закохувався в неї, думаючи, що саме вона й створена для того, аби заворожено вислуховувати все, що він наговорить, усю ту масу слів, у яких він кохався і в які загрузав, як у твань, жадібно заковтуючи повітря, а коли під час таких читань вона притулялася до нього і гарячим подихом лоскотала вухо, він думав, що ця ідилія буде вічною, і що обоє просто-таки приречені на те, аби побратися. Почуття пере-

магали здоровий глузд, а відтак, коли вони одружилися, то поселилися у Роминих батьків, і це стало початком кінця.

Два роки Миркового вчителювання, а потім заочне навчання в аспірантурі не віщували нічого радісного, бо грошей як не було, так і не було, а батьки Роми не відмовляли собі в задоволенні зайвий раз нагадати проте, що молоді сидять у них на шиї. Увечері, приспавши малого сина, Ярош обкладався на кухні книгами і писав дисертацію про літературу Єгипту, Вавилону, Ассирії, Шумеру, Аркануму і Хетського царства, але що далі він заглиблювався в тему і сягав по чергові джерела, то безнадійнішою здавалася йому ця праця, бо одні джерела породжували інші джерела, а ті — ще інші, і так без кінця, змушуючи його блукати в лабіринтах версій та робити висновки частенько навпомацки, адже всі, хто займався цією темою, мали справу не з повною панорамою тодішнього літературного життя, а лише з уламками, які дивом до нас дійшли, дивом були розшифровані і прочитані, та й то не всі, бо арканумської мови так ніхто й не вгриз, а про її літературу судили з хетських і хуритських¹ джерел. І ось ця остання проблема небавом захопила Яроша так, що він відсунув набік усе решта і взявся за дешифрування арканумських текстів. Перед ним це пробувало зробити чимало учених, але їм таки не повелося — арканумський клинопис не був схожий на жоден інший.

Знаходячи час для наукової роботи лише уривками, Ярош почав серйозно замислюватися над сенсом свого сімейного побуту. Дурна рутинна праця у школі гнітила його і вимучувала, він сам собі дивувався, як так

¹ Хурити — стародавній народ на теренах північної Месопотамії у другій половині 3-го тис. до н. е.

сталося, що став учителем, ненавидячи цю професію ще в школі. Приходив додому втомлений, і єдине, що могло стимулювати його до наукової роботи, — це вино. Перший келих знімав цілоденну напругу, другий — вивільняв думки, зривав з них усі кайдани, і тоді перо його починало літати, мов навіжене. Правда, тривало це години дві, не більше, бо потім втома таки зморювала його, і він вкладався спати з головою, повною давніх ієрогліфів, глиняних таблиць і папірусів, до всього цього додавалася абсолютна зневага і дружини, і її батьків до його наукової праці, вони вважали те, чим він займається, безглуздя, даремною тратою часу, адже він ніколи не завершить наукової праці, а тому судилося йому звікувати скромним шкільним учителем. Уже стало якимсь обов'язковим ритуалом відривати його від роботи і посилати до крамниці по хліб, винести сміття, набрати води в привізній цистерні, коли водогін вимикали, будити його вдосвіта, щоб біг займати чергу за молоком, за ковбасою, сиром, цукром чи борошном — не має значення, за усім цим мусив бігати лише він, коли в 1980-тих роках дефіцитом ставало геть усе, і люди перетворювалися на мисливців за товаром, сновигаючи містом та займаючи по кілька черг водночас, аби в кожній з них встигнути купити по кілограму цукру чи по пачці прального порошку, бо більше в одні руки не давали, а ще він мусив пильнувати книгарні, в які раз на тиждень завозили нові книги, інформацію про це отримувало лише обмежене коло людей, щоб уже за годину перед тим, як відчиниться книгарня після «прийому товару», зайняти чергу, а потім увірватися на чолі натовпу і захопити першому Кафку, Камю, Акутагаву, Кортасара, Маркеса, Борхеса і — несть їм числа... Ярош навіть задля цієї святої мети завів

платонічний роман з однією книгаркою, на щось більше він би й не спромігся, бо вона належала до тих перестарілих дівиць, які внаслідок прожитих на самоті років стають у побуті нестерпними, примхливими і занудними. Запросивши її на каву, Ярош змушений був вислухати її життєве кредо, усю ту купу хитромудрих приписів, якими вона обставила себе зусібч, наче сигнальними прапорцями, зрештою, таким сигнальним прапором був увесь її гардероб, який покликаний приховувати всі випуклості її тіла, як у черниці, бо вона чекала на «серйозні стосунки», «флірт її не цікавив», але «пан Мирко дуже приємна людина», «йому можна довіряти», «мені інколи здається, що ми знайомі дуже давно» — і усмішка багатобіцяюча і перспективна, ще один прапорець, що замерехтів на обрії, правда, з промовистим застереженням: «Нікому, нікому, нікому — тільки йому одному». Ярош дивився на її білі-пребілі руки, вкриті тоненькими рудими волосинками, і уявляв собі її ноги, мабуть, такі ж волохаті, і це навіть викликало в нього бажання дослідити цей ще ніким не вивчений континент з усіма прихованими закамарками, але від дослідження рятувало лише те, що було обмаль вільного часу, та й самого лише ходіння на каву цілком було достатньо, аби підтримувати дружні стосунки і добувати інформацію про надходження нових книг.

Коли якось далеко за північ він пішов спати, залишивши свої папери на столі в кухні, яка пізніми вечорами правила йому за кабінет, а вранці застав на своїх паперах заляпану смальцем гарячу пательню, з якої тесть наминав яечню, щедро присипану зеленою цибулею, загородившись од світу газетою, це виявилось для нього уже останньою краплею. Він з безцеремонною сміливістю, якої раніше собі ніколи не дозволяв,

але з обов'язковим «перепрошую», висмикнув папери з-під пательні, обтріпав їх над столом перед здивованими і безтямними очима тестя і вийшов. Тепер він усвідомив, що стоїть перед однією невідворотною дилемою — мусить щось принести в жертву: або родинне життя, або науку. Він вибрав перше. Одного ранку, аби не викликати жодних підозр, вирушив з хати на роботу так само, як і будь-якого дня, правда, до його незмінних обов'язків належало ще відвести сина в ясла. Розлука з малим була для нього особливо болісною, він знав, що втрачає дуже багато приємних моментів, адже те, що він замислив, зруйнує остаточно дотеперішній узвичаєний стиль життя, та іншого виходу вже не бачив і, діждавшись, коли помешкання спорожніє, повернувся і поволі, не поспішаючи, склав усі свої речі, спакував книги і папери та написав листа, в якому повідомляв, що йде назавжди і безповоротно. Аліменти буде надсилати на початку кожного місяця. Відтак зателефонував до школи і повідомив директрису, що змушений в силу різних обставин залишити роботу.

— Ви не можете просто так серед навчального року кидати школу! — справедливо обурилася директриса.

— У мене дуже серйозні причини.

— Можна довідатися які?

— Хвороба.

— Хвороба? — споважніла директриса. — Невже аж така?

— На жаль, діагноз невтішний, — повторив він фразу, почуту в якомусь фільмі, і зітхнув.

— Ну, що ж... тобто... поки ви будете лікуватися, місце буде за вами...

— Ні-ні, лікування зайві... хвороба невиліковна, розумієте? Це без сенсу.

— І куди ви йдете? Ви маєте нову роботу?

— Ні. Я просто хочу пожити решту відпущених мені днів у своє задоволення. Розумієте, про що я?

— Звичайно. Це дуже слушно. І справді, який сенс ішачити... але трудову книжку можете залишити в нас... щоб стаж не переривався... ой, який вже там стаж!.. але все одно, аби клопоту не мати... бо ану ж у міліцію потрапите, а там поцікавляться місцем праці... тунеладство пришиють... так воно безпечніше...

— Звичайно. Дуже дякую за турботу.

— Нема за що. І пам'ятайте, що весь наш колектив завше вами пишався. І діти вас любили. Їм буде важко без вас.

Після цього він викликав таксі й опинився на другому кінці Львова на Майорівці. Напередодні він пригледів собі помешкання за помірну ціну в пари пенсіонерів. Кімната була невеличка, і він навіть не зміг розкласти усі свої книги на полицях, але зате йому вже ніхто не заважав. Зранку він вирушав до наукової бібліотеки і працював там до п'ятої, потім вертався додому, дорогою купивши кілька пиріжків з лівером по чотири копійки, пиріжки він присмажував на пательні і їв з чаєм. Він звик обходитися дрібницями. Зате тепер міг повністю віддатися науці. Щоб заробити на прожиття й на сплату аліментів, публікував літературні рецензії і переклади. Для не надто заможного, але й не злиденного існування достатньо було двох-трьох публікацій на місяць. А головне, що ніхто тобі не капає на голову.

З родини в Яроша ще жива була старша сестра його матері тета Люція, стара панна, наречений якої пропав у війну безвісти, а вона продовжувала його чекати навіть після проголошення незалежності, коли вже усі, хто вижив по сибірах, повернулися додів.

Вона мала просторий будинок на Кривчицях і не раз кликала небожа до себе жити, але він усіляко відмагався, знаючи, що тета не дасть йому спокою, їй забагнеться спілкування, уваги, врешті виникне бажання заопікуватися ним, але жодної опіки Ярош не потребував, прагнув лише усамітнення. Проте він часто провідував тету, приносив продукти, постачав їй цікаві книжки і навіть терпляче вислуховував її історії. Тета була огрядною жінкою з обвислим підгорлям, мала товсті ноги, ходила, перевалуючись, як качка, і пахла валідолом, хоча в юності виглядала дуже привабливо. Найбільше задоволення вона отримувала, коли вдавалося посадити небожа за стіл і чимось нагодувати, тоді вмоцувалася навпроти і дивилася на нього закоханими очима, тішачись, що страва чи пляцок¹ з ягодами смакують. Щосерпня вона заходжувалася варити конфітури з різних ягід і плодів, хоча сама їх вживала рідко і мало, та й Ярош не був ласуном, тому слоїки з варенням небавом зайняли в комірці усі полиці, уже не було для них місця, але щосерпня відбувалася та сама процедура — виварювання ягід і помішування дерев'яною копісткою у великій мідниці². Тоді тета скидалася на чарівницю, яка готує якесь приворотне зілля, була зосереджена і поважна, а кожна муха, що посміла в цей священний час залетіти на кухню, відразу потрапляла в поле її зору і на гумовий клапоть хляпавки. Запах розімлілих розлізлих ягід п'янив і просочувався у стіни та меблі так міцно, що будинок скидався на цукерковий, а все, що в ньому — наче було з марципанів³. Жодні намагання спам'ятати тету, аби не поралася більше коло конфітур, не повелися,

¹ Пляцок — солодкий пиріг.

² Мідниця — мідний таз.

³ Марципан — тістечко з мигдалю і цукру.

вона і не могла подолати тієї звички, і не хотіла, адже її коханий страшенно любив солодощі, і вона з ностальгією згадувала, як не раз годувала його з ложечки, а він облизувався і крапельки червоного або жовтого варення вилискували в нього на язичку й на вустах, відтак вона сама уже смакувала тими крапельками, ці спогади щоразу, коли вона заходжувалася коло варення, вигулькували в її пам'яті і трималися доти, доки відбувався цей процес, а потім поволі потахали і розвіювалися до наступного серпня.

Одного такого літа, коли спека забивала подих, і повітря мріло понад деревами, тета Люція, розморившись біля плити, сіла у фотель¹ і задрімала, забувши вимкнути газ під мідницею з гарячими конфітурами, вогонь продовжував весело облизувати мідь, ягоди шумували, булькали, пузирилися і піднімалися, а досягнувши країв мідниці, вибігли на плиту й загасили вогонь, але газ продовжував витікати і наповнювати своїм кислим запахом кухню, тета Люція усміхнулася крізь сон і, простягнувши руки комусь назустріч, прошепотіла: «Нарешті... ти повернувся...»

Надвечір навідався Ярош, і хата уже не пахла марципанами, він миттю розчахнув усі вікна і двері, вимкнув газ і викликав швидку. Однак уже було пізно, конфітури її врешті-решт таки вбили.

Тета, як і обіцяла, будинок свій відписала небожу, і Ярош небавом після похорону переселився на Кривчиці. Будинок був оточений старим, ще родючим садом, уздовж парканів куйовдилися кущі чепірхатого агресту, червоних, жовтих і чорних порічок, металевими каркасами зміївся білий і чорний виноград, під вікнами розкинулися квітники, серед яких гордо тримали

¹ Фотель — м'яке крісло з бильцями.

ДОВКОЛА РОМАНУ

Роман «Танго смерті» отримав премію BBC та премію читацьких симпатій «Angelus» у Вроцлаві, і викликав жваві дискусії і в нас, і за кордоном. Одні читачі й критики вітали роман із захватом, інші заперечували будь-яку його цінність. Досить було Андрію Любці порівняти автора з Умберто Еко та Мілорадом Павічем, як відразу налетіли незгодні. А тим часом зарубіжні критики мають іншу думку.

НІМЕЦЬКОМОВНА ПРЕСА:

Міхаель Крюгер в газеті «Frankfurter Allgemeine Zeitung» (10. 12. 2014) пише: «Ви наче живете повним пригод життям хлопчаків, які відкривають для себе не тільки місто, а й свою першу любов, усе це описано такою щирою і ніжною мовою, що читачеві хочеться й самому стати членом цієї компанії».

Автор рецензії не читав відгуку Андрія Любки, але доходить того ж висновку: «Цю книгу, натхненну енергійними людьми та мінливими часами, яка часом нагадує "Хазарський словник" Мілорада Павіча чи "Ім'я троянди" Еко, читаєш із задоволенням і тривою. Написано це, звісно, ще до нинішньої кризи, тому читайте описи росіян з особливою увагою. Вони погано виглядають. Насправді вони виглядають особливо погано. Якби в Росії не було цензури, треба було б цю книгу видати там якнайшвидше, щоб вони дізналися, що думає про них ворог, якого хочеш звільнити».

Можна лише рекомендувати фантастичну книгу Юрія Винничука кожному читачеві. Не лише для того, щоб дізнатися, що українці думають про росіян, а для того, щоб долучитися до смутку й комедії, які автор вкладає у свою історію, і до тієї жвавості, яка одразу захоплює читача».

Порівняння з Еко, Павічем і Грабалом доволі часті в зарубіжних оглядачів. До згаданих письменників, з якими асоціюється Винничук, додається ще й Борхес, якого помітив швейцарець Ульріх М. Шмідт в «Neue Zürcher Zeitung» (3.10.2014).

Ось окремі рецензії з австрійської, німецької та швейцарської преси. Треба тут зауважити, що в Австрії роман вийшов під зміненою назвою «В тіні маків», оскільки у видавця вже було зо два десятка книжок, в назві яких фігурувала «смерть», і він остерігався, щоб роман не потрактували, як детектив.

Йоахім Мольс, професор, *bestreaders.de*.

З МИНУЛИМ В УКРАЇНСЬКЕ МАЙБУТНЄ

Досвідчені читачі знають, що книжки, які захоплюють з першої сторінки, трапляються рідко. Навіть найлегендарнішим авторам таке вдавалося лише кілька разів. Юрій Винничук з його романом «В тіні маків» поза сумнівом належить до цього елітного кола. Вже після двох сторінок ця серйозна, але написана з гумором, майже як крутійський роман, українська історія та її розрачунок з минулим не відпускає читача.

В Європі були і є культури, зокрема в Україні, які неможливо звести до однієї мови чи нації. Іноді таке співіснування кількох гідних поваги культур не сприймалося зсередини. Проте частіше це були зовнішні сили, які захоплювали ці культурно цікаві території і намагалися підпорядкувати їх власній керівній ідеї. При цьому завоювання слугувало ідеї, а ідея завоюванню. Минуле в таких випадках дуже часто використовували як зброю. В голови нещасних людей постійно втовмачували найрізноманітніші злочини, які начебто коїв сусід. Таким чином розпалювалась ненависть, і врешті завойовникові варто було лише простягти руку, аби змордована внутрішнім неспокоєм країна, мов стиглий плід, впала йому на долоню. Відтворюючи українську історію, Винничук іде іншим, як на мене, перспективнішим шляхом. Він розповідає не історію злого сусіда, а історію спільнот, якими завжди багаті такі мультикультурні краї. Він розповідає про геройські вчинки звичайних людей. Від них він перекидає місток у майбутнє, яке хоч і залишається під впливом гіркого досвіду минулого, але на своєму шляху до світла все ж зберігає традиції власної історії.

У передвоєнному Львові живуть четверо друзів зі своїми коханими. Оскільки вони походять з усіх можливих націй, — поляк, німець, українець і єврей, представник народу, що споконвік жив у Львові, — з усіма великими ізмами свого часу справ мати не можуть. І хоча хтось з них і заграє час до часу з цими речами, але супроти традиційних людських цінностей такі ігри лише епізоди, які не можуть розірвати міцної дружби. Найважливішим завжди залишається життя. Однак не кожного сусіда це влаштовує, і до Львова приходять війна. Спершу це росіяни, які видають себе за советських визволителів, та врешті виявляються лише неосвіченими кривавими варварами, а тоді німці, які з однаковою із советами жорстокістю топлять край у крові. Проти цього не